

Det här verket har digitaliserats vid Göteborgs universitetsbibliotek.
Alla tryckta texter är OCR-tolkade till maskinläsbar text. Det betyder att du kan söka och kopiera texten från dokumentet. Vissa äldre dokument med dåligt tryck kan vara svåra att OCR-tolka korrekt vilket medför att den OCR-tolkade texten kan innehålla fel och därför bör man visuellt jämföra med verkets bilder för att avgöra vad som är riktigt.

This work has been digitised at Gothenburg University Library.
All printed texts have been OCR-processed and converted to machine readable text.
This means that you can search and copy text from the document. Some early printed books are hard to OCR-process correctly and the text may contain errors, so one should always visually compare it with the images to determine what is correct.

SAMTIDEN

VECKOS RIFT

FÖR

POLITIK OCH LITTERATUR

UTGIFVEN AF

C. F. BERGSTEDT.

N° 49.

Lördagen den 7 December

1872.

Några ord om domare-makten och pressen.

Då vi gå att vidröra ofvan angifna föremål, vilja vi ej dölja, att närmaste anledningen härtill erbjudits af vissa tidningars uppträdande emot högsta domstolen, i och för dess behandling af ett derstädes nyligen afgjordt besvärsmål. Vår afsigt är dock att lemna å sido all vidare tanke på denna särskilda tilldragelse och endast hålla oss till det allmänna af ämnet.

Hvad man menar och fordrar med begreppet af domarens oberoende består deruti, att han i alla delar och stadier af sin embetsutövning skall följa sin öfvertygelse och sitt »bästa förstånd», utan att låta sig ledas af några härmed oförenliga inre eller yttre inflytelser. Dessa kunna vara af flere slag, och ett omständligt uppräknande af hit hörande omständigheter igenfinnes uti formuläret till domareeden, hvilket, för säkerhets skull, slutar med tillägget: »eller andra orsaker».

En bland lockelserna till afvikande från det rätta har antagits vara »mutor och gåfvor». Vi behöfva dock lyckligtvis ej uppehålla oss vid denna förutsättning af en krassare egennyttia, hvarom hos oss i närvarande tid knapt kunde blifva tal. De sista anekdoterna om en i handen på domaren tryckt bankosedel, en kalfsteks lemnande i hans kök, eller vinbuteljer skickade »till prof», tillhöra en redan förgången generation; och om oförståndet ännu skulle våga ett dylikt försök, är in-

gen fara att det annat än med förakt afvisades.

Lika kort må vi affärda de olofliga bevekelsegrunderna af »skyldskap, sväger-skap, vänskap, afund och illvilja». Den menkliga naturen kunde väl medföra, att man gerna såge att en nära stående eller afhållen part *hade* rätt, och att en icke afhållen hade orätt. Men att, till följd af en sådan känsla, emot sakens beskaffenhet *gifva* rätt åt den förre och orätt åt den senare, torde desto mindre af någon domare försökas, som anledningen låge allt för öppen för att kunna undgå uppmärksamhet.

Härnäst förekommer ett allvarsammare *item*, nemligen hvad som kan hänföras under rubriken af »räddhåga». Vi förbigå en tänkbar fruktan för skadebegär och förföljelse af tappande parter, med mera dylikt, och träffa då på de begge stötestenar om hvilka här egentligen kunde vara fråga, och dem vi vilja utmärka med romareskaldens alternativt af *vultus instantis tyranni* och *civium ardor*, om också utan tillägget af *prava jubentium*. Med »tyrannens hotande blick» mena vi regeringsmaktens möjliga försök att utöfva inflytande på domarens sjelfständighet, och med »folkets hetsiga nitälskan» den påtryckning som låge uti ett tillkännagifvande af den allmänna opinionen, uttalandt genom dess verkliga eller förmenta organer i pressen.

Hos våra domare kan svårligen uppstå fråga om någon räddhåga för kånbar påföljd af att hafva orsakat missbelåtenhet hos regeringen. De äro alla oafsätlige, så vidt regeringen angår; icke ens en extra underdomares förordnande kan af regeringen honom fråntagas. Enda anledningen till en undfallenhet för regeringens anvisningar eller önsknningar kunde då bestå uti farhågan att genom ett själfständigt handlingssätt gå miste om en af regeringen beroende befordran på domarebanan. Men hvarje dylik befordran utgör en statshandling under konstitutionel ansvarighet, och en meriterad persons systematiska tillbakasettande skulle framkalla så stor allmän uppmärksamhet och ovilja, att en så beskaffad förföljelse knapt vore möjlig. Hvad särskildt angår den »högsta» domstolen, så utgöra platserna der det sista som inom yrket kan ernås, och hvarifrån någon befordran ej vidare eger rum. En förflyttning till annat statsembete kan tänkas, men aldrig såsom ändamål eller påföljd, vid ett tillmötesgående åt regeringen i fällandet af ett orättmätigt domslut.

En förutsättning, som med det föregående eger sammanhang, vore den att domaremakten, ehuru försäkrad om yttre oberoende af regeringens misshag, kunde vara icke lika fri från inverkan af politiska partiåsikter och hysa benägenhet att bland sådana följa den som gynnade regeringens ställning. Vår domarekår står dock i allmänhet främmande för deltagande i de förhållanden och stridigheter der det kan ankomma på en gifven politisk opinionsriktning. Att på sådan grund afvika från samvetspligt och juridiskt bättre öfvertygelse vore ock, för en domare inom någondera af de första instanserna, att gifva sitt anseende till spillo utan ändamålets betryggande; ty det är otvifvelaktigt, att hvarje domslut i en sak som hade sin politiska sida och betydelse, skulle komma att fullföljas »så långt vägen räcker». Hinner man åter till det högsta tribunalet, så möter här derjemte en särskild garanti emot våld af nu afsedd art. Vi mena tillvaron af den s. k. *opinionsnämnden*.

Denna för vår statsförfattning egna institution innebär ett, åtminstone till hälften, upphäfvande utaf principen af doma-

remaktens inamovibilitet och kan ur teoretisk synpunkt svårligen gillas. Vi vilja ej vid detta tillfälle ingå i vidare betraktelser härom, dock i förbigående påpeka, såsom i historiskt afseende märkvärdigt, huru frågan uppställes vid öfverläggningsarna inom 1809 års konstitutions-utskott, nemligen i denna form och lydelse: »Böra högsta domstolens ledamöter kunna ifrån sina sysslor skiljas äfven utan laga dom? I sådant fall af hvilka, konungen eller ständerna» (Se Naumanns tidskrift 1872, *N:o* 6 pag. 354.) Att denna arbiträra makt, då den ansågs nödig, lades ensidigt uti representationens hand, visar att den blifvit gifven med hufvudsakligt afseende å sådana möjliga fall der högtsta domstolen kunde hafva felat medelst partiska domslut i regeringens intresse. Den samvetsgranna öfverdomaren bekymrar sig föga om opinionsnämndens befintlighet, men den som vore frestad att åsidosätta pligt och öfvertygelse, för att göra regeringsmakten till viljes, skulle sannolikt ej för ett sådant ändamål äfventyra sin offentliga ställning och sin ekonomiska fördel. Att den i grundlagen medgifna ostracismen ännu aldrig blifvit till fullo utöfvad, är ett tillfredsställande bevis på att anledning saknats, och att den utomordentliga befogenhetens innehafvare visligen ansett den samma böra sparas för utomordentliga fall.

Följer så kapitlet om hetsigheter i folköfvertygelsen, *civium ardor*, hvarvid först antages som ett obestriddigt faktum, att det gifves en betydande, om än osynlig, samhällsmakt, vanligen benämd allmänna opinionen, hvars yttringar förnämligast framträda genom organet af den periodiska pressen. Det fins utan tvifvel mången som hvarken eftersträfvat eller ens önskar att för sina handlingar blifva af pressen uppburan och lofordad, men få äro säkerligen de för hvilka det ej skulle, i större eller ringare mån, kännas som ett lidande att i det allmänna framhållas såsom pligtförgätne och klandervärde, äfven der det egna medvetandet vore lugnt. Om nu en domare erfar, att pressen på förhand yttrar anspråk att han skall i ett visst rättsfall dömma på ett anvisadt sätt, vid påföljd att eljest hafva förverkat det allmänna förtroendet, och om han är förvissad att, i händelse af ett

mot anvisningen stridande domslut, få spriddt kring landet att han ej kan hafva handlat annat än på sidan om sin öfvertygelse och med följande af främmande, otillåtna motiver, så ligger häruti onekligen ett icke obetydande, i nutidens samhällsskick kanske det starkaste, moraliskt tvång som en domare har att emotstå. Men på samma gång som vi angifva denna våda, är det en skyldighet och en tillfredsställelse att konstatera, att vår nuvarande domarekår äfven i detta afseende väl bestått profvet, och att ingen erfarenhet utvisar ett motsatt förhållande, om än ofta kan ha inträffat att resultatet af domarens pröfning sammanstämt med föregående framställningar i pressen.

På detta ställe må tilläggas en anmärkning, som ej är främmande för ämnet. Hos våra domstolar med kollegial sammansättning har man beklagat eller klandrat de så tätt förekommande voteringarna och svårigheterna att enas om en samfödd mening. Vår afsigt är ej att här ingå i en närmare undersökning af detta förhållande, hvars förnämsta orsak torde ligga dels uti lagens otydlighet i flere hänseenden, dels i saknaden af omfattande och konsekventa prejudikat, och af en bestämmelse som åtminstone medgäfvit att å förut gifna domslut fästa afseende, medan nu enda regeln är, eller så strängt uppfattas, att domaren, då han svurit att dömma efter »sitt bästa förstånd», icke får tillämpa något annat än sin egen åsigt och öfvertygelse. Men hvad vi nu vilja påpeka är att, der meningsskiljaktigheter yppas och vidhållas, och hvarvid ömsesides anförda skäl framstå till jemförelse, innebära dessa omröstningar, om än i annat hänseende ej önskvärda, en ytterligare garanti ej blott emot förhastade och icke öfvervägda domslut, utan ock mot en möjlig benägenhet att fälla ett partiskt, hvars olaglighet eller oförsvarlighet genast ådagalades genom den motsatta meningen och de för den samma åberopade grunderna.

Så mycket om domaremakten och dess sjelfständighet. Nu några ord om pressens förhållande till denna makt. Pressen eger en icke ifrågasatt befogenhet att med uppmärksamhet följa domstolarnes åtgärder och att för allmänheten framhålla hvad härvid kan vara af intresse eller anmärkningsvärdt. Men i utöfningen af detta

kall är hon icke obunden af vissa inskränkingar, dem sakens natur och afseendet å andras ställning föreskrifva. Det första man fordrar är att referaten af domstolsförhandlingarna göras fullt opartiska, och så fullständiga som hvarje tidnings utrymme medgifver. Än viktigare är det anspråk att man, medan en sak är under handläggning, *sub judice*, bör afhålla sig från alla omdömen angående parternas bättre rätt och beskaffenheten af den utgång som vore den enda giltiga. I England, hvars press anses njuta tillräcklig frihet, och der så mycket, äfven inom föremålen för domstolarnes verksamhet, får karakteren af partisak, är det en för alla tidningar gällande regel att icke inlåta sig i några yttranden angående sjelfva saken, innan den blifvit af domstolen afgjord. En afvikelse härifrån skulle väcka allmänt ogillande, och kunde t. o. m. under vissa förhållanden medföra straffbarhet såsom en art af *contempt of court*. Det är också klart, att om pressen i förhand uttalar sig om hvem som har rätt och huru domaren bör fälla sitt utslag, så förnärmas härigenom den icke gynnade sidans anspråk på en opartisk framställning, och domaren försättes i den belägenhet att han antingen kan beskyllas att hafva följt en utifrån gifven fingervisning, eller, om han dömmet mot den samma, ser sig utsatt för misstanken att hafva fält en orätt dom.

När domstolens utslag fallit är tiden inne att i hela dess vidd granska målets behandling och yttra sig derom, dock med iakttagande deraf att granskningen håller sig inom sjelfva saken och de af domaren anförda skäl och grunder. Kan det visas att ett domslut strider emot lag, eller icke öfverensstämmer med det faktiska af målets sammanhang, eller att motiveringen ej är antaglig, så må beslutet klandras och ogillas. Men icke berättigas man att i något fall gå in på området af suppositioner om främmande inflytelser och hemliga bevekelsegrunder, och tillvita domaren att hafva låtit sig af sådana bestämmas. Anklagelsen är lätt att framkasta, men i de allra flesta fall af beskaffenhet att ej kunna bevisas, och det obevisliga kan lika väl vara det icke existerande. En ädlare uppfattning af publicistens kall bör dess utom förbjuda hvarje angrepp af sådan art att tillfälle och möjlighet saknas att det samma

bemöta och vederlägga. Språket och fyndigheten i dess begagnande göra det lätt att framställa en beskyllning, utan att den lemnar håll för ett åtal i laglig väg. Men äfven der denna åtgärd kunde anlitas, vore det icke domaren värdigt, och för honom föga båtande att försöka chanserna af en tryckfrihetsprocess, hvarvid en framgång skänkte ringa upprättelse men ett misslyckande skulle tydas som en bekräftelse af den gjorda tillvitelsens rättmätighet. Lika litet kan domaren inlåta sig i polemik, äfven om det tadlande pressorganets spalter skulle stå honom öppna. Hvad vi derföre här begära är ej annat eller mer än att domstolarne må från pressens sida få tillgodonjuta samma granlagenhet som i det enskilda lifvet iakttages man och man emellan, och som gör det till en regel att icke kasta fram förnärmande tillmälen eller obevisade anspelningar. Genom en sådan pressens återhållsamhet vinner dess eget anseende, och ingen god sak har något att derpå förlora.

Förestående artikel är till oss anonymt insänd från landsorten, och vi hafva ansett rättvisan mot landets domarekår, i anledning af vissa kända företeelser inom pressen, fordra dess meddelande. Då vi med godt samvete tro oss kunna instämma i författarens vitsord om våra högsta domares politiska oväld, mena vi emellertid icke dermed att högsta domstolens eller de öfriga domstolarnes organisation är sådan att den tillfredsställer billiga anspråk. Det vore högst illa om det famösa riksdagsvalet i Stockholm skulle framlocka en grundlagsmessig ostracism vid riksdagen, men vi hoppas att alla farhågor i denna väg skola finnas ogrundad.

Tacksammare är det då för folkrepresentanterna att rikta sina bemödanden på åstadkommande af sådan förändring i den kungliga förordningen om kommunalstyrelse i Stockholm, att all förevändning för medborgares beröfvande af politisk befogenhet ett helt år längre än medlemmar af rikets öfriga kommuner måtte för framtiden undanrödjas.

Om kvinnors och barns användande vid fabriksarbete.

Vid det första nordiska industrimötet, som förliden sommar hölls i Köpenhamn, förekom bland andra frågor af intresse äfven den om barns användande i fabriker, med särskildt afseende på förhållandena i de tre nordiska rikena, och styrelsen hade anmodat den ansedde läkaren professor E. Hornemann att inleda diskussionen, hvilket han äfven gjorde, i ett föredrag som sedan blifvit tryckt i 7:de bandet af »Hygieiniske Meddelelser». Vi hafva ansett saken värd att upptagas till behandling i pressen, ty om det också visat sig att Sveriges lagstiftning i frågan om barns och kvinnors användande vid fabrikerne står så långt framför de båda öfriga rikenas, att mötet enhälligt uttalade sig för införande af dess förnämsta stadganden äfven i Norge och Danmark, så återstår ännu äfven hos oss åtskilligt att önska, och det synes hafva undfallit mötet att Sveriges riksdag en gång verkligen beslutat, och en annan gång varit

på väg att besluta, en underdånig skrifvelse med anhållan att kongl. maj:t ännu en gång måtte taga ämnet i hela dess omfattning i öfvervägande, ehuru denna skrifvelse icke ledde till någon påföljd. Då långt mindre viktiga saker än denna upptaga en stor del af våra motionärers tid och intresse, så skulle vi önska att frågan om arbetstiden för barn och kvinnor samt de på arbetarnes välbefinnande inverkan omständigheter som dermed stå i sammanhang kunde blifva föremål för en grundlig och sakkunnig pröfning af 1873 års kamrar.

Om staten i något fall har rätt och pligt att genom lagstiftningen taga någon klass af personer under sitt särskilda hägn, så måste det väl vara i fråga om dem som icke kunna föra sin egen talan. Barnen tillhöra sina föräldrar, så vidt som dessa kunna och vilja befordra deras sanna väl, men de tillhöra samhället i en ännu vid-

sträcktare mon, ty det är af dem som samhällets framtid beror, och staten kan icke tillåta lastbara, världslosa eller egennyttiga föräldrar att genom barnens vanvård bringa denna framtid i fara. Det uppväxande släktets okunnighet är en af anledningarna till sådan fara, och denna har man sökt att undanrödja genom föreskrifter om obligatorisk undervisning för alla; till och med i de länder, såsom England, der man i det längsta hållit emot af fruktan för oberättigade ingrepp i familjens och individens frihet, eller såsom Frankrike, hvarest ett öfvermåktigt presterligt intresse hittills lagt öfverstigliga hinder i vägen för statens ingripande i den allmänna undervisningen, synes nu införandet af en sådan lagstiftning vara en tidsfråga. En annan fara hotar från den ständigt tillväxande industrialismen; fabriksväsendets utveckling och uppfinnningen af arbetsbesparande maskiner hafva gjort det möjligt och fördelaktigt att använda barn i späda ålder till förrättningar som fordor sysselsatte fullvuxna personer. Denna användning af barnens arbetskraft är å ena sidan ett godt, emedan den bereder föräldrar i små vilkor en icke oväsentlig tillökning i utkomstmedel och i viss mån äfven är nyttig för barnen, i det den afhåller dem från sysslolösheten och dess dåliga verkningar samt inom vissa gränser uppfostrar dem till ordning och sedlighet. Men skuggsidorna, fysisk öfveranstängning och alla de moraliska olägenheter som dermed stå i sammanhang, äro betydligt öfvervägande i alla länder med ett högt uppdrifvet fabriksväsende, och om socialismen icke utträtt något annat godt i världen, har han åtminstone förtjensten att hafva blottat ett samhällsöndt som är en skamfläck och en våda för menskligheten. Carl Marx har i sitt arbete om Kapitalet uppdragit en hemsk tafla af barnens lidande i Englands stenkolsgrufvor och fabriker, och denna framställning är sann, ty den stöder sig på offentliga handlingar. Han kunde emellertid hafva gjort mera rättvisa åt de bemödanden som människovänner och lagstiftare gjort både der och annorstädes att mildra barnens och kvinnornas hårda lott, ty på intet ställe har lagstiftningen i senare tider så mycket vårdat sig om de obeskyddade som i England, hvarifrån exemplet sedan verkat på de öfriga staterna. Redan vid århundradets början hade den

äldre Peel i parlamentet genomdrifvit en lag »för att skydda och befrämja lärlingars af båda könen helse och sedlighet». Historien om de parlamentsförhandlingar som under de följande sextio eller sjuttio åren egt rum öfver detta ämne, och de många komitébetänkanden som deröfver varit afgifna, skulle fylla många böcker. Den nyaste lagstiftningen innehåller, såsom der i landet är brukligt, en lång räckta af bestämmelser för olika fabriker och särskildt medgifna arbetstimmar för olika åldrar ända ned till åtta år, hvarunder intet fabriks- eller handtverksarbete är tillåtet; intill 18 år är allt nattarbete förbjudet. Men det viktigaste är att detta om den enskilda friheten så ytterst afundsjuka folk underkastat sig kontroller af att femtiotal utaf staten aflönade regeringsinspektörer, hvilka åtföljde af en läkare och en polisman kunna inträda i hvarje fabrik, verkstad eller skola, fordra upplysningar af en hvar och vid höga böter anbefalla sådana anordningar i afseende på luftvexling och andra säkerhetsmått som för de arbetandes helse och trefnad synas dem vara behöfliga.

Sveriges lagstiftning för barns användande i fabriker står i humanitet och omsigt icke till baka för de flesta kontinentala staters, och det bör anmärkas att våra statsmakter redan tidigt skredo till det svåra problemets lösning. I fabriks- och handtverksordningen af den 22 december 1846 stadgades nemligen: att intet barn fick användas till arbete i fabriker, på verkstäder eller i annan handtering förr än efter fyllda tolf år; att ingen före fyllda 18 år skulle hållas till arbete mellan kl. 9 på aftonen och kl. 5 på morgonen; att näringsidkare skulle faderligt vaka öfver sina arbetares, särdeles de minderåriges, seder och lefnad; att de som ej inhemtat det i folkskolestadgan föreskrifna kunskapsminimum skulle erhålla undervisning på de timmar som arbetsgifvaren dertill bestämde, samt att de i öfrigt borde tillhållas att begagna söndagsskola eller andra för näringarna afsedda läroanstalter; och slutligen anbefalldes arbetsgifvaren att vid anordnandet af sysselsättningarna för sina underlydande fästa behörigt afseende på deras helse och arbetsförmåga. Dessa stadganden öfvergingo samtliga i den kungliga förordningen af d. 18 juni 1864 angående utvidgad näringsfrihet och äro ännu i gällande kraft.

Vid 1856—58 årens riksdag kom ämnet å nyo under öfverläggning, och ständerna afläto en skrifvelse med anhållan att kongl. maj:t ville egna en särskild uppmärksamhet åt barns användande i fabriker, och att han i kraft af sin ekonomiska lagstiftningsrätt måtte utfärda en förordning, som bättre än 1846 års förordning betryggade de minderåriges bästa. Några grunder voro emellertid angifna: riksdagen skilde, liksom de engelska *factory bills*, mellan barn och unga personer, och fyllda 15 år ansågs såsom den lämpliga gränsen mellan båda grupperna. Derjemte begärdes, äfvenledes efter engelska exempel, ett stadgande, hvarigenom arbetstiden vid spinnerier, väfverier, tobaks- och tändsticksfabriker, äfven som andra i afseende på inflytandet å arbetarens helse med dem jemförliga, samt uti särskilda inrättningar för personer mellan 12 och 15 år, skulle inskränkas till 8 timmar, samt för personer mellan 15 och 18 år till 10 timmar om dagen, äfven som att kongl. maj:t ville efter vederbörandes hörande meddela nödiga föreskrifter för dessa stadgandens noggranna efterlefnad.

Skrifvelsen remitterades till kommerskollegium, som infortrade yttranden deröfver från fabriksföreningarna i rikets större städer, hvaribland den i Göteborg i synnerhet utförligt behandlade frågan och redogjorde för de anordningar hvilka af fabriks-egarne blifvit vidtagna för att aflägsna alla sådana omständigheter som kunde menligt inverka på yngre arbetares helse och sedlighet. I allmänhet funno fabriksföreningarna icke något behof för de ifrågasatta stadgandena och inskränkningarna, samt fäste särskildt uppmärksamheten derpå att sådana föreskrifter kunde vara lika behöfliga i fråga om handtverkerierna samt till och med om jordbruksarbetena. Kommerskollegium, som under tiden förskaffat sig fullständig kännedom om fabrikslagstiftningen i andra länder, afgaf ett mycket omfattande utlåtande, men kom till det slut att då riksdagen i sin skrifvelse egentligen endast uttryckt en farhåga att med tidens riktning till industrialism barn kunde blifva använda till allt för ansträngande arbete, men icke yttrat sig om närvarande förhållanden, och ämnet för öfrigt var högst inveckladt, det icke kunde tillstyrka någon för-

ändring i den gällande lagstiftningen, men hemstälde deremot, att derest kongl. maj:t funne tiden vara inne för en omfattande undersökning angående de flerehanda förhållanden som på frågans utredning kunde hafva inflytande, kongl. maj:t ville för detta ändamål tillsätta en komité af sakkunniga personer, och att deri företrädesvis läkaren, folkskoleläraren och fabrikssegaren måtte blifva representerade. Hvarken riksdagens eller kollegiets hemställan har emellertid hittills ledt till någon påföljd.

Frågan upptogs senare, vid 1870 års riksdag, då en motionär i Andra kammaren föreslog en underdånig skrifvelse, med anhållan att kongl. maj:t ville utfärda en förordning med förbud att mer än 10 timmar dagligen i fabriker använda personer under fyllda 16 års ålder. Det tillfälliga utskott till hvilket motionen hänvisades tillstyrkte den, men inom kammaren voro tänkesätten delade. Åtskilliga talare voro för inskränkingen på den grund att det långa arbetet skulle, i förening med en kuapp och otillräcklig föda samt dåliga hygieniska förhållanden i öfrigt, undergräfvat barnens helse för framtiden, och en ledamot som var läkare sade sig ofta hafva varit i tillfälle att se huru fabriksarbetare gått bort i sin bästa ålder, i följd af sjukdomar som de ådragit sig under tidigt och ansträngande arbete i sina yrken. Andra deremot ansågo att arbetet kunde göras lika ansträngande under en kortare tid, i fall en inskränking i timantalet lade sådant i arbetsgifvarens intresse, och en representant för Norrköpings stora fabrikssamhälle erinrade, att man nog på papperet kunde göra förbud för barns användande öfver 10 timmar, men att detta förbud endast skulle hindra deras anställning öfver hufvud, då fabriks-egarne ogerna mottog arbetare vilka de ej egde att sysselsätta under hela den tid då fabriker äro i verksamhet. För öfrigt skulle det lätt hända, att om barnen ej finge arbeta mer än 10 timmar i fabriker, skulle de, för att godtgöra fabrikssegarens förlust att ej kunna använda dem under den öfriga arbetstiden, tvingas till en verklig öfveransträngning under deras arbetstimmar. Likaledes yttrades att hvarje förändring i lagstiftningen rörande arbetstiden borde föregås utaf en noggrann undersökning om de sanitära, moraliska och

ekonomiska vilkor som dermed sammanhängande, hvarjemte den industriella täflan vi hafva att utstå med andra nationer äfven borde tagas i betraktande. För att åstadkomma en mera tillfredsställande utredning återförvisades utlåtandet, men utskottet afgaf icke något ytterligare, och frågan blef derföre icke vidare behandlad.

Vi se visserligen icke rätt klart, huru en speciel lagstiftningsfråga, hvilken icke har något synbart att göra med samfärdseln mellan de tre rikena, kom att ingå i industrimötets program i stället för att hänvisas till juristernas eller läkarnes möten, der det hade varit rätta platsen för en principiell diskussion; men vi beklaga icke denna händelse, efter som i annat fall dr Hornemanns förträffliga yttrande väl icke skulle hafva blifvit afgifvet. För att erhålla tillförlitliga underrättelser om tillståndet i de tre rikena vände han sig icke till fabrikssegarne, som i allmänhet icke gerna kunde se ett försök att i det enskilda kontrollera deras anordningar, icke heller till myndigheterna, som ingen ting veta, utan till läkarne, som antingen äro direkt anstälde vid fabriken eller i följd af sin ställning eljest borde veta godt besked om sundhetsförhållandena vid de industriella anstalterna i deras granskap. Hvad Sverige angår, det enda land som här sysselsätter oss, befinnes det af den officiella statistiken att vid 1282 fabriker i hela riket sysselsättas 24,284 arbetare, hvaraf i det allra närmaste 5,000 unga personer af båda könen under 18 års ålder, samt 6172 kvinnor öfver fyllda 18 år, hvaraf endast det mindre antalet voro gifta.

Utförligare upplysningar hade ingått endast från 11 fabriker med till sammans 2587 arbetare, hvaraf 1362 kvinnor och 219 barn mellan 12 och 15 år; hälften af kvinnorna voro gifta. Arbetstiden var i medeltal 12 timmar om dagen, i somliga med endast 9 timmar om lördagen, och i en tändsticksfabrik 7 à 9 timmar på ackord. Läkarna anmärka att helsotillståndet bland barnen i allmänhet är godt; dock lida de i somliga spinn- och väfnadsfabriker af magkatarr och bleksot, och på ett ställe få de för mycket kaffe. Det samma anmärkes också om kvinnorna. Af de senare äro endast en femtedel gifta, hvilket anmärkes såsom mycket lyckligt för barnavården och familjelifvet. Kvinnornas ar-

betstid är ungefär den samma som barnens.

Resultatet af undersökningen i det hela visar att vi här i Norden hittills lyckligtvis varit fria från det barnplågeri samt de många nästan otroliga lidanden hvilka det uppväxande släktet varit och till en del ännu är underkastadt i länder med starkt uppdrifven industriverksamhet; icke heller har konkurrensen ännu varit så stor att den tvungit mindre samvetsgranna fabrikanter att åsidosätta afseendet på sina arbetares bästa, och det ligger i vårt folklyne i allmänhet en människovänlighet, som gör att fabrikanterna sätta en ära i att hålla arbetslokalerna sunda och göra allt hvad de förmå för sina arbetares välbefinnande. Men det fins vissa förhållanden som äro afgjordt menliga för barnens helsa, till exempel fosforns användning i vissa tändsticksfabriker, som alstrar den förfärliga fosfornekrosen, och de tvungna ställningar som barnen vid vissa arbeten måste under längre stunder intaga, i förening med dam och öfverstegrad temperatur, blifva ofta menliga för deras helsa. Dess utom är det antagligt att i synnerhet i Sverige industriutvecklingen och konkurrensen komma att uppdrivas, så att 1856 års ständer icke hade så alldeles orätt i sin önskan att förekomma det onda innan det blefve obotligt. Dr Hornemann föreslog på dessa grunder ett äläggande för hvarje fabrik som sysselsätter mer än 10 arbetare af olika åldrar och kön att anställa fasta läkare, hvilka hvarje år böra afgifva en noggrann berättelse enligt föreskrifvet formulär om de barn och kvinnor som arbeta i fabriken och om deras sundhetsförhållanden i allmänhet. Han föreställer sig att alla parter skulle vara väl betjenta med en sådan bestämmelse; barnen funne i en sådan tillsynsman en vän och beskyddare, fabrikssegarne en kunig rådgifvare och myndigheterna en ansvarig och opartisk referent, på hvars uppgifter och förslag en ändamålsenlig fabrikslagstiftning för hela landet borde kunna byggas. Tanken är vacker, och förslaget vann äfven mötets bifall, men vi betvifla dess tillämplighet för vårt glest bebyggda land, der inbyggarne hafva något af engelsmannens ömtålighet mot i det enskilda lifvet ingripande lagstiftningsåtgärder och liksom han älska att betrakta sitt hus som

sin borg. Dess utom är kontrollen nästan lika nödvändig för handverk, grufdrift, tegelbruk och flere till landtbruket hörande handteringar som för det egentliga fabriksväsendet. Vi föreställa oss derföre att regeringens hos oss lättare skulle kunna erhålla de förnödna kontrollerna genom sina egna medicinska embetsmän, åt hvilka för detta nya åliggande någon lämplig ersättning borde af allmänna medel beredas, då våra grundlagar hindra att någon särskild beskattning för detta ändamål ålägges industriidkarne. För öfrigt önska vi lifligt att saken kommer under offentlig behandling; ty följden deraf skall blifva en mängd försigtighetsmått och välgörande anordningar, på hvilka man eljest aldrig kommer att tänka. Det skall äfven, då en allmänare uppmärksamhet vändes på det viktiga ämnet, komma att visa sig hvad som hos oss redan blifvit utträttadt i den sanna mensklighetens intresse, och dessa exempel skola maktigt lifva andra till efterföljd.

Så till exempel skall allmänheten här och i grannrikerna icke utan intresse erfaras, hvilken stor vinst för sedlighet, ordning, ekonomi och ett förädladt familjelif härflutit af vissa grufvebolags förbud mot användning af kvinnors och barns arbete på djupet, en åtgärd som i början väckte ovilja, omedan vissa hushåll, der hustrun idkade grof arbete liksom mannen och delade hans råa lefnadssätt, förlorade en betydlig del af sin inkomst, till dess erfarenheten ådagalade att de med en bättre sedlighet vunno betydligt äfven i välstånd. Vi hafva hittills haft den stora lyckan att vår befolkning varit fredad för samhällsupplösande bearbetningar; vi kunna ej bättre bevisa vår tacksamhet mot försynen för denna sällsynta nåd, än om vi genom oafätliga omsorger om de svagare, barnen och kvinnorna, efter förmåga motverka uppkomsten af de hårdar der den sociala pestmittan först alstras och från hvilka hon sedan oemotståndligt sprider sig till hela samhället.

Holländska seder och karakterer.

Vi hafva nyligen (n:o 43, sid. 679) sett huru det holländska folket försvarade sin sjelfständighet mot en af Europas då varande mäktigaste militärmonarkier; vi skola nu anföra några drag af lefnadssätt och seder, som äro betecknande för det sätt hvarpå samma folk under lugnare tider söker garantier för bevarandet af sin borgerliga frihet. Daniel Stern, hvars framställning vi då följde, säger på något ställe i sin historia om den nederländska republikens uppkomst: »Det politiska språket är bedrägligt; de vackraste orden i detta manliga språk, frihet, republik, hafva ingen oföränderlig betydelse — den vexlar med tider och orter; Perikle's republik är icke Calvins, Bruti och Taciti frihet är icke Maechiavelli's eller Danton's, och medborgerlig dygd skall ännu länge offras för dimmiga sanningar.»

Ingen ting har gjort samhällsutvecklingen mera ondt än förvexlingen af begreppet frihet med begreppet demokrati; en tabrik klass af politiska skriftställare synes icke känna någon annan frihet än den

allmänna rösträttens. Dessa män glömma blott allt för mycket hvad historien lärer oss, att medeltidens samhällen sökte värnet för sin borgerliga frihet mot de mäktiges öfvergrepp i kyrkans despotism, liksom i en senare tid den centraliserade konungamakten blef ett skydd mot feodalismens missbruk. En hvar vill gerna gälla för liberal och talar om friheten såsom det högsta menskliga goda, men knapt två folk fatta dessa ord i samma betydelse. För somliga består friheten i säkra garantier för person och egendom, hvilka man finner deri att man afstår en del af sina rättigheter för att betrygga sig åtnjutandet af de öfriga; andra underkasta sig snart sagdt hvilka inskränknings som helst i den personliga friheten för att till skenet inrymma åt alla en lika delaktighet i utöfvandet af suveräniteten; andra åter fråga ännu mindre efter den enskildes rätt att sjelf bestämma sina handlingar, endast hans andel i summan af menskliga njutningar blir lika med alla de öfrigas. Holland hör liksom England till det första slaget af

samhällen; hela deras historia är en ofbruten strid för bevarandet af rätt till sjelfbestämmelse, men denna rätt är icke allmän och abstrakt utan grundad i bestående förhållanden, af hvilka man velat rubba så litet som möjligt. Derföre rörer sig individen på alla områden med största möjliga inskränkning af samhällsmakten; han kan fritt handla och företaga sig hvad han behagar, så länge han icke kommer i kollision med andras lika berättigade sjelfbestämmelse. Men de sociala olikheterna äro ofantliga, och mellan de särskilda klasserna äro stränga skiljelinier uppdragna, som sanktioneras af sederna och det allmänna medvetandet.

Skilnaden mellan dessa båda folk, som för öfrigt hafva så många likheter, är egentligen den, att i England herskar bördens aristokrati framför rikedomens, i Holland rikedomens framför bördens. Man måste här komma i hog att det fins en sedernas aristokrati äfven i republiker, och pennings väld är i det fria Amerika förmodligen allsmäktigare än i någon annan del af världen. Dickens berättar i en af sina romaner om en ung engelsman, som kommit öfver till New York och blef väl emottagen i dess förnämsta kretsar, men så snart det blef bekant att han för fattigdom gjort öfverresan såsom passagerare af tredje klassen, voro med ens alla dörrar stängda för honom. Det är ju också hvars och ens obestriddliga rätt att öppna eller stänga sitt hus för hvem han behagar, och ingen mänsklig rätt är dermed kränkt. Äfven i det jemlikhetsälskande Frankrike går det icke annorlunda till. Vi hafva anfört exemplet endast för att visa, huru vanmäktig lagstiftningen är att ställa alla människor på samma linia; reflexionen nedrifver skrankorna och jemnar olikheterna, känslan och instinkten bygga upp dem igen.

Alla människor önska att förbättra sin sociala ställning, och i detta begär att klifva öfver hvarandra ligger driffjedern till allt framsteg, men endast ett fåtal kan utmärka sig genom intellektuella eller sedliga förtredena, hvaremot förvärfvet af rikedom ligger öppet för alla. I Holland, liksom i alla länder der penningen är mätare för den sociala betydelsen, är en sträng demarkationslinie uppdragen emellan de olika förmögenhetsgraderna, och den går igen i sjelfva statsförfattningen, i det att general-

staternas öfre kammare sammansättes af de högst beskattade i landet. Penningaristokratien i Holland har omgifvit sig med en sträng etikett, och i synnerhet veta dess damer att taga vara på sin värdighet. De nedlåta sig icke att personligt göra sina inköp i bodarne, hvilket inom vissa gränser går för sig till och med bland Englands qvinliga nobility, utan alla bytesförrättningar ega rum genom mellanhänder, som infinna sig i husen. En holländsk dame visar sig aldrig ute före kl. 2 på dagen, utom om söndagarne, då hon far i kyrkan klockan 12. Ämnar hon göra en promenad på landet, åtföljes hon af en domestik, som bär en ask med hennes halmhatt och som stannar vid stadsgränsen, för att efter hennes återkomst åter mottaga den landtliga hufvudbonaden. En familj af denna rang kan icke bo utom de kvarter som uteslutande anses tillhöra rikedomsaristokratien, och en fransman, som i officiell egenskap uppehöll sig i Amsterdam omtalar, att han måste bo hela två års tid i hotell innan han kunde finna ett hus ledigt i *Heeren-Gracht*, som är denna stads mest fashionabla trakt, och han berättar att han hört en ung dam, dotter af en bland denna stadsdels inbyggare, som genom sitt gifte blef flyttad till *Prinzen-gracht*, beklaga sig att hennes gamla vänner icke vidare ville umgås med henne. Svårigheten att erhålla bostäder i de aristokratiska kvartererna gör att mer än ett förlofvadt ungt par måste i flere år uppskjuta sitt giftermål, till dess de finna ett hus ledigt i någon stadsdel som är värdig mottaga dem.

Liksom i England bebor hvarje familj ett särskildt hus, smalt och högt med endast få rum i hvarje våning. När barnen gifva sig utflyga de ur fäderneboet och återse det icke annorlunda än såsom andra familjens umgängesvänner. Syskon lefva gifva i samma stad och i bästa förhållande, utan att någonsin besöka hvarandra ens såsom gäster. I umgänget mellan könen råder liksom i England fullkomlig frihet, och förlofvade par visa sig till samman utan all inskränkning, tvärt emot hvad som är bruket i Frankrike. Exempel på missbruk af detta förtroende äro sällsynta, och der de förekomma hos de mindre uppfostrade klasserna gifva de ingen anstöt: det påföljande giftermålet godtgör dem tillfyllest.

Det engelska ordspråket »mitt hus är min borg» är öfver allt i Holland en verklighet, som utöfvar sitt inflytande på sjelfva byggnadssättet: man gör fönstren breda och dörrarna smala. Hvad lefnadssättet genom denna afstängning möjligen förlorar i omväxling, återvinner det i fullt mått uti allvar, värdighet och moralitet.

Då vi i det föregående uppställt rikedomens såsom den egentliga grunden till den sociala olikheten i Holland, så fordrar rättvisan att vi dertill föga en anmärkning. Klasskilnaderna äro öfver allt bjertare och mera stötande när de äro nya, än när de bestått sedan sekel och sålunda införlifvat sig med den allmänna föreställningen. Opinionsen i England har en gång accepterat den skarpa demarkationslinien mellan den gamla adeln och de öfriga samhällsklasserna; aristokratiens medlemmar äro generation efter generation uppfostrade till den undantagsställning de äro kallade att intaga, och känslan deraf mildrar afståndet mellan dem och deras underordnade. På samma sätt är det med penningaristokratien: den som är född till rikedom uppträder i allmänhet fogligare än den som i hast och af en slump kommit i besittning af en stor förmögenhet. I Holland äro de stora fortuneerna nästan utan undantag gamla, och uppkomlingar äro jemförelsevis sällsyntare än på andra ställen. Derför ser man i Holland mycken rikedomstolthet men föga af det öfverdåd och den utmanande högfärd som ofta utmärka parvenyer. Den långa häfden försonar med rikedomerna lika som med börderna: de fattiga hafva äfven å sin sida generation efter generation sett den furstliga rikedomerna och den lyx hvarmed den älskar att omgifva sig; därför väcker också anblicken deraf icke det hat och den bitterhet som till exempel i Frankrike omgifver börsmagnaterna.

Till ersättning hafva äfven de fattiga klasserna sina privilegier, hvilka de rika utan knot underkasta sig. Det fins en gammal sed som förbjuder promenader till häst på Amsterdams gator, hvilken förmodligen är en följd af den verldsberömda renligheten; sedan åkandet blifvit ett behof eller en vana, som icke längre kunde utestängas, har man bibehållit opinionsförbudet mot ridande, hvilket icke ansågs i samma grad outhärligt. En ung dandy

och framtidsman försökte besegra denna fördom, och han lät framför sin fars port framföra en sadlad häst, på hvilken han satte sig upp. Tjut och hvisslingar följde honom ända utom staden, barnen kastade stenar och kappar mellan djurets ben. Dagen derpå och några af de följande fortsatte han med äkta holländsk flegma sitt försök, men äfven folket fortsatte med samma ihärdighet sin opinionsyttring, smållare exploderade under hästens fötter, och ryttaren sväfvade i lifsfara, och icke ens polisen försökte att träda emellan till hans fördel. Den unge mannens fader visade sig fullkomligt likgiltig för framgången af det djerfva företaget och syntes dermed vilja säga att folket endast utöfvade sin goda rätt. Det är i synnerhet den lägre befolkningens barn som folket synes vilja göra till representanter af sin frihet, och man kan knapt säga att det fins någon ting som är en Amsterdams-gamin förbudet. Det fins icke en djerfvare, friare och oförsyntare varelse icke ens i Paris. I synnerhet äro invånarna i husens bottenvåningar offer för hans förflugenhet; lemna de sina fönster halföppna, sticker han sin oförskända mule i öppningen och gör fula grimaser; stänga de dem, krossar och bultar han på rutorna så att de kunna förlora tålmodet. Hvar enda afton är det ett skramlande på ringklockorna, så att tjenstfolket icke vet när de skola öppna eller låta bli. Gaminen kastar när det behagar honom stenar på de promenande, fullstänker dem med smuts, fäster papperslappar eller stryker målarfärg på deras kappor; allt hvad den lilla tyrannen företager sig synes vara tillåtet, och det fins knappast exempel på att hans fader straffar honom eller konstapeln drager honom inför polisen. Det praktfulla kungliga palatset synes vara hans privilegierade tillhåll; under den storartade peristilen uppritar han med kol områdena för sina lekar eller hoppar kråka på marmorgolfven i de rymliga förstugorna; den unga medborgarens för lif och lem våldliga ysterhet fördrages som en sinnebild af folkets frihet.

Den stränga afslutenheten klasserna emellan visar sig särdeles tydligt i folkets förhållande till den regerande familjen. Det kungliga huset lefver för sig, och dess manliga medlemmar åtminstone äro icke

populära. Kring det kungliga huset sluter sig en liten rest af den gamla börsadeln. Denna klass saknar för öfrigt all politisk betydelse, liksom allt högre anseende i det allmänna; konservatift som det holländska folket är i seder och tänkesätt, synes det nästan hafva förlorat allt minne af de tjänster som de få öfverlevande adelsfamiljerna gjorde republiken i dess stora dagar. All politisk makt ligger hos det tredje ståndet, som i Holland tog väldet tidigare än i något annat samhälle i Europa.

Bondeklassen i Holland har blifvit kallad ett landtligt borgerskap, och icke utan skäl, ty den är lika oberoende och lika rik och — tilläggom det — lika stolt som någonsin borgerskapet i en blomstrande handelsstad. Åkerbruket är icke så tungt i Holland som i andra länder, der spanmåls- eller vinodling är hufvudsak. Boscapskötseln, som här är det förnämsta, fordrar mycken omsorg och uppmärksamhet, men dessa egenskaper äro holländaren medfödda. Mellan den jord som han fränvunnit hafvet och hans egen starka motståndskraftiga personlighet är det en sympati såsom emellan äkta makar. Bibehållandet af hans eröfring påkallar oafåtligt hans omsorg och hans uppmärksamhet, enär jordens lynne är mildt och jemt såsom en god hustrus; ingen sten eller backe gör plöjaren besvär, och den rika alluvialjordens fruktbarhet slösar skatter på honom utan att hårdt anstränga hans krafter. Bondens horisont är begränsad af den trädplanterade kanalbanken, hans hjordar äro skinande af godt hull, och man kan icke se en uttrycksfullare bild af materiel sällhet än de otaliga svarta och hvita djuren, som ligga på den jemna gräsmattan och med likgiltiga blickar betrakta de förbiilande jernbanstågen. Om nätterna, särdeles om hösten, då de kalla dimmorna uppstiga, beklådas kreaturen med ylltäcken. Kanalerna som i rätta vinklar afskära fälten tjena till stängsel, och det är högst sällan som det faller något kreatur in att sätta öfver dem; de hafva allt hvad de önska inom eget område, och det ser ut som om sjelfva djuren fått något af människornas lynne, deras sega försvar för egna rättigheter, och i följd deraf äfven en samvetsgrann aktning för andras. Den till ordspråk vordna holländska renligheten,

utan hvilken i detta fuktiga klimat både människor och kreatur skulle vara hemfallna åt mördande epidemier, sträcker sig till boskapsställen, och så fina hållas dessa senare, att en del af mjölkhushållningen kan bedrivas i ladugårdarne. Golfven strös med fin sand, som oupphörligen ombytes, och på några ställen skall man binda upp kornas svansar, för att hindra dem från att orena sig. En del husgeråd äro uppställda på hyllor kring väggarne, och det säges att deribland finnes kinesiska vaser. Sjelfva bostäderna äro mönster af prydlighet och bekvämlighet med sina glänsande golf, sin skinande koppar och sin rikedom af ofta dyrbara porslinsartiklar. Husen hafva vanligen en öfvervåning, som endast begagnas vid högtidliga tillfällen, och dessa förekomma så sällan att man icke anser nödvändigt att hafva en fast trappa till praktgemaken utan nöjer sig med en rörlig, som under vanliga omständigheter är undanflyttad. I dessa rum förvaras familjens dyrbarheter, verkliga konstskatter af kinesiska och japanska arbeten, hemförda af landtmannens förfäder, hvilka tjente såsom sjömän och soldater, när republiken var på höjden af sin välmakt.

Man får för öfrigt icke föreställa sig att detta feta land dryper af honung för alla dess inbyggare. Det är medelklassen som är rik, men nedanför denna uppväxer ett proletariat, som hotar att autaga fruktansvärda proportioner. Tjenstfolket är illa lönadt och till och med illa födt; sedan exporten af kreatur och landtbruksprodukter tilltagit i en så stor skala, hafva dessa artiklar inom landet vuxit till ett pris som gör dem nästan otillgängliga för den fattigare delen af befolkningen. Till och med i de rikaste hus säges tjänarnes kosthåll vara knapt och magert; följderna deraf har blifvit otrohet å ena sidan och misstro å den andra. Husmodren går beständigt med nyckelknippan vid sitt skärp och utmäter sjelf specerierna med en sparsamhet som erinrar om anekdoterna från drottning Christinas af Holstein hof.

Så mycket rundligare går det till i de förmögna bondehusen, när husfader bortgifter sin dotter eller andra stora familjehögtider inträffa. Hemgiften räknas i »tunnor guld», och rika farmers göra sig en ära af att draga vexlar på sina handelsvänner i denna otympliga räkneenhet.

Dyrbara smycken från Amsterdams berömdaste juvelerare beställas såsom familjeskänker, och de utsöktaste sydländska viner serveras vid måltiderna. Holland är motsatsernas land: den största rikedom kontrasterar med det djupaste armod; men man har en gång vant sig dervid och finner det å ömse sidor vara i sin ordning.

Det holländska folket är såsom bekant ett af de mest religiösa i världen, men ingenstädes ser man i det yttre mindre af religion. Man tager den på allvar, lugnt och utan buller, såsom en affär mellan människan och hennes skapare. Om söndagarne äro de stora och vackra kyrkorna fulla af uppmärksamma åhörare, men man ser ingen entusiasm, och det hörs knappast en röst som instämmer med den präktiga orgeln. Erkänt är det den religiösa tron, den svärmiska tillgifvenheten för protestantismens sak, som under krigen med Spanien gjorde det flegmatiska, kalla och beräkande folket till hjeltar och martyrer. »Bibeln», säger Esquiros, »är det nederländska folkets nationalmonument; när Ludvig XIV intog Utrecht, läl han på torget utanför domkyrkan uppbränna alla exemplar deraf som man kunde påträffa — det var liksom om han på en gång ville öfverlemnna hela det intellektuella lifvet åt lågorna.» Och ändå gör man så litet buller af detta den nederländska frihetens palladium, att dess läsning är utesluten ur folkskolorna och anförtrodd helt och hållet åt familjerna. Folket har i den hårda kampen mot den spanska inquisitionen lärt fördragsamhetens dygd, och ingenstädes finnes i förhållande till folkmängden ett så stort antal sekter; ingenstädes lefva de i bättre förhållande, och man synes hafva tagit på fullt allvar apostelens ord, att kättare måste finnas. Dessa sekter äro till allra största delen uppsprungna ur den reformerta bekännelsen, men der finnes äfven talrika katoliker, och deras antal har på senare tider så tilltagit, att påfven deraf blifvit föranledd till upprättande i Holland af ett nytt biskopsstift.

Det är få länder i världen der gamla vanor trognare bibehålla sig, och hela folket synes hafva antagit Wilhelm den tystlåtnes valspråk *Je maintiendrai* — jag skall bevara. Man firar med utomordentlig trohet ännu i dag vissa fester med maskerader och förklädningar till minne

af vissa stora händelser under befrielsekriget för tre hundra år sedan. En sådan patriotisk karneval är den som hvart femte år upprepas i Utrecht. Ett särskildt och högst märkvärdigt slag af dessa fester är den holländska *kermess*, ursprungligen en katolsk kyrkohögtid, hvilken ännu fortlefver i det katolska Nordtyskland och der bevarar en halft religiös karakter, men sedan reformationens införande i Holland förvandlad till en folkförlustelse, som erinrar om de gamla romerska saturnalierna, äfven deri att alla sociala förhållanden då äro helt och hållet upp- och nedvända. Hvarje stad, hvarje by, så obetydlig som helst, har sin *kermess*, som varar flere dagar och vanligen infaller under sommaren. Och är då som alla band skulle vara lösta, all myndighet utplånad; det råder en uppsluppenhet och ett oväsen som står i den bjertaste motsats mot folkets allvarsamma och förbehållsamma sinnelag, och saker passera då opätalt som man icke skulle vänta af deras stränga sedesamhet. De gamla provinsdrägterna komma vid sådana tillfällen på scenen; nästan hvarje ort har sina särskilda hufvudbonader och sin egen snitt på kvinnokläder, men i de norra provinserna hafva dessa egenheter trognast bevarat sig. De unga flickorna från Friesland och Groningen äro i synnerhet präktigt utstyrd, med diadem af guld, vid hvilka äro fästade långa rader af medaljer och mynt; andra hafva ett slags bindmössa, som slutar i nacken med någon ting liknande ett par förgyllda vingar, och som mycket påminner om hvad man för ett par tiotal af år sedan såg på de stockholmska utvårdshusen.

En annan egenhet hos holländarne är deras utomordentliga kärlek för djur och växter. Man känner den holländska smaken för blomsterodling; de harlemska tulpanlökarne hafva en europeisk ryktbarhet, och odlingen af dessa praktväxter går inom somliga rika familjer till en ytterlighet som stöter på vurmeri. Af djuren äro storkarne i första rummet föremål för allmän hyllning, och de betraktas på sätt och vis såsom nationens skyddsgudar. Det vore ett helgerån att döda ett af dessa nyttiga foglar, hvilka föra ett verksamt utrotningskrig mot ormar, ödlor, paddor och andra skadliga kräldjur, som frodas på den fuktiga marken. Man inreder för att locka

dem till sig artificiella nästen på takåsarne, och om en af de långbenta gästerna bryter benet af sig under sina promenader på de sumpiga markerna, spjelar man det med största omsorg och gör honom i nödfall ett träben. Staden Haag har en stork i sitt vapen, bilder af detta djur förekomma i färger eller i skulptur öfver allt på hus och springbrunnar, flere lefvande storkar underhållas på offentlig bekostnad och spatsera oantastade omkring på de allmänna platserna. I Leyden äro dufvor närmaste föremål för samma ömma omvårdnad, allt ifrån den ryktbara belägringen 1574, då några brefdufvor bragte de nödsatta invånarne den första underrättelsen om den stundande befrielsen. De goda budbärarne underhöllos tacksamt så länge de lefde och förvaras ännu i dag uppstoppade på Leydens stadshus.

Holländarne äro inga öfverdrifna älskare af klassisk lärdom, och det är jemförelsevis få af den uppväxande ungdomen som lära latin, men icke desto mindre bevarar man af gammal vana latinets såsom ett högtids-språk. Den gamle statsekonomen Tiedeman i Leyden höll alltid sina föreläsningar på detta språk, och som Cicero hade kommit ett par tusen år för tidigt för att skapa sitt tungomål efter Adam Smith's, Ricardo's och Bastiat's fordringar, måste den lärde ekonomen smida egna uttryck, för hvilka han nog skulle hafva blifvit ut-hvisslad i godt romerskt sällskap, sådana som *pecunia chartacea*, sedlar, *reditus*, jordränta, *litteræ cambiales*, vaxlar, o. s. v. I universitetsstäderna äro skyltar och annonser på latin, och man ser i fönstren af borgarhusen stora pappersskärmar med inskriften *cubicula locanda*, rum att hyra. I Haag, der det icke fins några studenter, läser man öfver ingången till en salubod för matvaror *cibaria saluberrima*, för att antyda den sunda beskaffenheten af dessa handelsartiklar, och det är icke sällsynt att här och der vid landsvägarne anträffa ölkrogar, som öfver dörren bära den latinska fridshelsningen *Pax intrantibus*.

Holland har af franska skriftställare ofta blifvit kalladt det europeiska China. De hafva dermed velat beteckna icke blott det sega fasthållandet vid fäderneplägseder, utan äfven den tillbakadragenhet som holländarne ännu i allmänhet iakttaga mot främlingar.

I benämningen ligger mycken sanning men icke så liten orättvisa. Holländarne äro icke vid första annalkandet förekommande såsom fransmännen, men de äro hvarken tystlåtna eller fränstötande, och hafva de en gång för främlingen öppnat sin väl stängda dörr, finner han der innanför en hjertlighet med hvilken endast den engelska gästfriheten erbjuder något jemförligt. En fransk författare L. Quesnel, hvilken skrifvit en artikel om Holland som vi hafva framför oss, säger att alla nationer hafva ett mindre vackert drag i sin fysionomi, engelsmännen sin stolthet, som emellertid utträttat åtskilligt stort och skönt, fransmännen sin fåfänga, hvilken låter väl förena sig med rätt många angenäma och älskvärda egenskaper, och holländarnes sin misstro. »Holländarne äro misstrogne mot hvarandra, misstrogne mot sina furstar, sitt konungahus, sina tjenare, misstrogne slutligen mot främlingar, och denna misstroghet har i alla dagar varit deras helsa och deras välfärd. Det är i kraft af sin politiska misstro som de sjelfständige och aktade bevarat sin plats i Europa; det är misstroendet som de sätta likt en sköld mellan sin gamla politiska frihet och det moderna frihetsbegreppet, hvilket hvilar på den sociala jemlikhetsidén och afskaffandet af den faderliga myndigheten.» Kosmopolitismen, utbrister han vidare, är en ädel egenskap, som upplyfter själen men som står sina banerförare mycket dyrt, och Frankrike har betalt dryga lärpengar för denna erfarenhet, hvaremot Holland aldrig låtit narra sig af en sådan idealism utan gerna låter andra gå i spetsen för att mottaga de första huggen.» Vi befara att den älskvärda nationella egenskap som denna spirituella skriftställare så öppenhjertigt erkänner hos sina landsmän här spelat honom ett elakt streck. Huru vet han väl om verlden är Frankrike så oändligen tacksam för det slags jemlikhetsidéer som dess tänkare upfunnit och dess barrikadkämpar, dess kommunarder och mordbrännare satt i verket? Holland deremot har gifvit verlden mer än ett exempel på hvad ståndaktigheten har att betyda i politiken, och huru en liten nation bevarar sin sjelfständighet mot en stor militärsmakt. Mot Napoleon var det maktlöst, och motsatsen skulle hafva varit ett underverk; men icke förr var stormen öfver, än folket återkalla-

de sin *stadhouder*, och sedan staten blef upphöjd till en monarki, har förhållandet mellan konung och folk varit utmärkt af den helsosamma misstro som icke tillåter snedsprång och statskupper, och hvaraf fransmännen för tjuogoett år sedan skulle hafva gjort väl i att tillägna sig litet mera. Nationen har med sitt regenthus ingått en tyst kompromiss; de kungliga personernas enskilda uppförande må vara hurudant som helst, det bryr man sig icke om, och man förlåter mycket på den gamla kärlekens räkning. Men hvad som aldrig förlåtes är om någon af dem, vore det än ofrivilligt, visar den allra ringaste missaktning mot någon af deras municipala institutioner eller någon af de plägseder som symbolisera denna gamla frihet. Misstroendet mot de mäktiga grannarne Frankrike och Tyskland, och mera företrädesvis mot det senare, är ett bevis på detta lilla folks fasta föresats att förblifva herre i sitt eget hus och kan lända flere af de små nationaliteterna till en föresyn. Misstroendet mot hafvet, som allt för ofta inbryter och förstör årsånga ansträngningar af ofant-

lig flit, har frambragt beundransvärda bragder af det menckliga arbetet, sådana som intet annat samhälle har att uppvisa, och när Harlemssjön för något mer än 20 år sedan hotade med förödelse, tog man helt simpelt och tillintetgjorde honom, hvarigenom 36,000 tunland utmärkt jord eröfrades åt odlingen. Ett folk som så handlar är icke alltid älskvärdt, men det är stort och värdt att liknas i sin karaktersfasthet och sitt oförsonliga hat mot allt slags förtryck, utländskt eller inländskt, regeringsmaktens eller opinionens. Att den personliga friheten i några fall inskränkes af de gamla sederna är en sanning, men dessa inskränkingar gälla oväsentliga saker och röra ingen ting af hennes egentliga väsende. Liksom dessa sträfsamma kustbor upprest sina dammar mot hafvet och der inom samlat rikedomens skatter från aflägsna länder, så hafva de äfven i sin starka puritanska tro upprest ett skyddsvärn för den medborgerliga friheten, inom hvilket mer än en gång tanketvångets martyrer i andra länder funnit en säker tillflykt.

Blick på pressen.

Betraktelser öfver ställningen i Frankrike och några andra länder hafva under de sista dagarne upptagit tidningarnas spalter vida mer än de inhemska angelägenheterna, om vi undantaga en temligen het-sig strid angående vilkoren för det af Stockholm-bergslagsbanans aktiebolag nyss kontraherade lånet, hvarmed vi icke hafva för afsigt att taga någon befattning, och en icke mindre bitter strid rörande stadgarne för Svenska slöjdföreningens tilltänkta konstindustriella museum, ett ämne som icke saknar sitt stora intresse, men hvarom vi ännu anse det för tidigt att yttra oss. *Stockholms Dagblad* har upptagit den af oss nyligen behandlade frågan om straff- och fängelseväsendet, och vi hafva med tillfredsställelse trott oss deri återfinna alldeles samma åsigtter som vi sjelfva förfäktat.

För någon tid sedan läste vi i *Göteborgs Handels- och Sjöfartstidning* en korrespondensartikel från Norge, hvori berättades om en formlig ovation, som studentföreningen beredt åt Björnstjerne-Björnson för hans

uttalande angående de nordiska ländernas förhållande till Tyskland. Det föredrag han dervid höll saknar icke sin märkvärdighet; han erinrade att man i dessa länder hittills sett sakerna genom för mycket färgade synglas, och särskildt betonade han att de norska tidningarne endast äro *torpare* åt den skandinaviska pressen i Köpenhamn. Hans uppträdande helsades med ordentligt jubel af församlingen, i hvilken man äfven såg universitetslärare. Då våra egna tidningar med mycken omständlighet omtalat den ovilja som hr Björnstjerne-Björnsons första förklaring om nödvändigheten af hvad han kallade »nya signaler» i förhållande till Tyskland skall hafva väckt så väl i Norge som i Danmark, hade vi förmodat att samma tidningar skulle finna äfven den sista tilldragelsen märkvärdig nog att kunna rättfärdiga åtminstone en kort notis derom, men detta synes icke hafva varit fallet, och endast *Dagens Nyheter* har hittills funnit det löna mödan att gifva en framställning om saken.

Under titel »oärligt referat» har *Nya Dagligt Allehanda*, i anledning af hvad vi i vår sista pressöfversigt yttrade med anledning af en tidnings omdöme om L. J. Hierta, anklagat oss icke allenast för »oärligt referat» utan också för »lömskt förtal». Med högt lyftad ferla dundrar *Allehanda* till oss sitt *bekänn straxt, pojke, om det är Väktaren du menar!* Ja, stränge herre, så är det; men då vi i dessa öfversigter hellre söka något att gilla hos våra samtida än att tadla, så, ehuru vi hade ingen rätt att gilla gerningen, undveko vi att nämna gerningsmannen. *Väktaren* säger om Hierta att han »såsom tidningsredaktör utvecklade en ganska stor och inflytelserik verksamhet, hvilken verksamhet vi dock för vår del i flere hänseenden anse varit af den art, att vårt land och vårt folk sannolikt skulle befunnit sig vida bättre om den uteblifvit.» Läsaren kan sjelf döma och jemföra detta uttryck med de ädla ord en högt vördad religionslärare uttalade vid grafven. *Allehanda* understryker i sitt citat ordet »flere», och tillägger i en not: »således icke i alla»; men slutomdömet är i alla fall fördömelse, ty annars hade ju

domen aldrig blifvit uttalad. Vi fråga nu, hvad *Allehanda* skulle säga, om någon öfver den öppna graf som skulle gömma till exempel *Väktarens* forne eller nu varande utgifvare skulle offentligt förklara, att den verksamhet åt hvilken de egnat bästa delen af sin mannaålder varit af den art att land och folk befunnit sig vida bättre om den uteblifvit. Den ena domen kunde måhända befinnas lika befogad som den andra, ty endast en högre blick ser hvad som är nyttigt, liksom vi tro att en högre vilja leder äfven det som kan vara oss individuelt anstötligt till något godt för menskligheten. Troligen skulle aldrig Hierta hafva tillätit sig ett sådant omdöme om en afliden medbroders hufvudsakliga lifsgerning, men han skulle ej heller hafva gjort sin tidning till en organ för en rå och trängsint inquisition i en döende konungs andliga tillstånd och utsigterna för hans själs frälsning från den eviga förtappelsen.

Vi älska ej tidningsgräl, och derfor lemna vi åt andra att dömma, på hvilken sida »oärliga citationer» och »lömskt förtal» pläga befinna sig, ehuru frågan *in casu* icke vore utan sitt intresse.

Strödda underrättelser.

Benrangels- och blodstatistik.

Konsequenserna af det beständiga krigstillståndet, säger en författare i en fransk tidskrift, skola bättre fattas, om vi tänka oss att krigen under ett århundrade frambringa samma verkan, som om en farsot fölle in öfver Frankrike och förgiftade ända till den sista der lefvande invånaren, från Medelhafvet till Kanalen och från Rhen till Nordsjön.

Låt om oss försöka att tänka oss detta skådespel: denna oändlighet af döende och döde är ingen ting annat än menskligheten som periodiskt förstör sig sjelf. Än mer: efter som hela jordens befolkning för närvarande utgör 1,200 millioner, är det tredtiondedelen af denna massa som den gemensamma modren slagtar mellan hvarje hundraårig födelsedag.

Om dessa 40 millioner, som man dödar hvarje sekel, begrafves i likkistor — en förmon som de icke fått åtnjuta — och man

stälde dessa kistor bredvid hvarandra med endast en fots mellanrum, i rät linia från öster till vester, skulle de räcka rundt omkring jorden. Equatorn skulle på detta sätt blifva utmärkt med ett band just af det slag som han förtjenar. Jorden skulle fortfara att löpa i rymden som hon gör, ett par hundra tusen mil om dagen, och visa de andra världskropparne den väl ordnade raden af sina krigiska troféer.

Författaren uppställer derefter en annan beräkning. Om alla de menniskor som dödas under ett sekel stälde sig i rad och hölle hvarandra i händerna, skulle de intaga en sträcka af 7,500 geografiska mil, eller 500 mil, om de stodo på 15 leder. Hvert hundra år uppstode ur jorden en ny sådan elektrisk kedja, för att falla på samma sätt som dess föregångare.

De kalkuler hvarom här är fråga hafva gjort det möjligt att beräkna antalet af krigets offer sedan menniskohistoriens bör-

jan, eller omkring 3,000 år till baka, till ett medeltal af 40 millioner på seklet; vårt eget århundrade och det näst föregående gå betydligt öfver denna summa. Sedan Trojanska kriget, konung David, som hade en stående armé, Semiramis, Sesostris, Xerxes, Cyrus och Cambyses har man med temlig säkerhet uttrönt att de fallne uppgå till den ifrågavarande siffran, så att summan af offren sedan den asiatiskt-europeiska historiens början utgör icke mindre än 1,200 millioner, eller hela jordens närvarande befolkning.

Sålunda har man endast på tre tusen år — denna droppe i tidernas ocean — dödat lika många människor som det i detta ögonblick fins på jorden. Hvad innebär detta antal? Tänk om oss det koncentreradt på en enda natt.

Det är ljus dag: solen utgjuter sitt sken och sin värme öfver alla varelser; landet står i grönska, städerna äro fulla af lif, jordbruksarbetarne svärma omkring byarne. Millioner människor här, tusental der, endast hundraåren annorstädes, lefva och hafva sin tillvaro. Vetenskapen utvecklar sina storverk under betraktelsen af menniskoandens företeelser; historien, romanen, lägga under läsarens ögon tafvor af seder och lefnadssätt från försvunna eller närvarande tider; industrien omskapar naturens ansigte, bergen försvinna, dalarne fyllas, hafven draga sig till baka. Equatorn och polen räcka hvarandra handen — ångan förintar tid och afstånd, underkufvar hafven, drar snabba strimor genom folkrika länder; elektriciteten kommer skilda världsdelaers hjerta att klappa af samma lif, låter Paris lyssna till hvad som talas i Rom, London förnimma ordet som just utsäges i New-York; brudgummen leder sin brud till farfadern för att undfå hans välsignelse; barnet leker i solskenet — med ett ord, lifvet jublar på jordens yta i sina tusende skiftningar.

Men se nu: solen sjunker och natten breder öfver rymden sitt svarta täcke; döden stiger ned från höjderna, den dystra skördemannen med lien mellan de knotiga fingrarne. Såsom nattfogeln, hvars susande vingslag komma oss att rysa, utsträcker han sin hand öfver de fyra världshörnen, ilar genom den kolsvarta rymden och försvinner i djupet; en vink af hans hand afskrär menskligheten i dess halfva lefnads-

lopp: alla jordens inbyggare sofva den sista sömnen.

I morgon är det ingen af oss som vaknar: solen skall lysa på en jord af döde; i intet land fins det ett menskligt öga för att betrakta henne. Paris, London, Peking, Canton, New-York, Petersburg, Konstantinopel, Wien, Berlin hafva stannat, liksom ur hvilka man glömt att uppdraga, eller som ångmaskiner under hvilkas pannor elden blifvit utsläckt. Gatorna äro öfvergifna, husen fulla af lik: städer och byar äro lika många kyrkogårdar.

Efter några dagars förlopp bortförer vinden som blåser på denna verldsgraf endast ångan af millioner sönderdelade kroppar; från de ensliga boningarna ända till de långa flodernas stumma stränder, från de stora hufvudstäderna till de omätliga prairierna, sitter slumrande jettetystnaden på jordens ruiner.

Författaren går derefter öfver till en beräkning af det utgjutna blodet, på hvars purprade tiomila ström hans genuint franska fantasi låter ångbåtar segla. Vi skola ej följa honom längre: vi hafva fått nog med rysligheter. Vi förstå hans syfte; han vill med alla fasans bilder fylla sin nations inbillning och drifva ut alla drömmar om ett hämdkrig. Meningen är god, men vi tvifla att han lyckas. Sådana blodiga tafvor hafva varit målade förr, men de hafva hittills icke lyckats hindra blodsutgjutelsen. Är det möjligt att på känslans väg blifva freds vän, måste det väl ändå ske genom sådana skildringar, och det kan icke skada att de oftare upprepas.

•••••
Innehåll:

	Sid.
Några ord om domaremakten och pressen	769.
Om qvinnors och barns användande vid fabriksarbete	772.
Holländska seder och karakterer	776.
Blick på pressen	782.
Strödda underrättelser:	
Benrangels- och blodstatistik	783.